

Jordi Carbonell, historiador de la llengua catalana

1. EL MARC NACIONAL DE REFERÈNCIA

En la trajectòria intel·lectual de Jordi Carbonell sempre ha planat el propòsit d'explicar i presentar l'espai geogràfic, històric i polític de les terres que formen l'àmbit lingüístic català com a consubstancial al seu projecte de Països Catalans. Aquest era el corònim, posat en circulació per Joan Fuster a *Nosaltres els valencians* (1962), que actualitzava el vell sintagma medieval de «nació catalana». Carbonell no el va deixar d'emprar mai, tant sota el franquisme i la Transició, quan es reivindicava amb força com a projecte polític, com després, en l'Espanya de les autonomies, quan les estratègies particulars de cada territori convidaven a diluir-lo en una mera referència cultural o a eliminar-lo del llenguatge políticament correcte.

Dins el seu projecte ideològic de reconstrucció i d'articulació de l'espai nacional, la història de la llengua i de la literatura catalanes ha ocupat un lloc central en el quefer intel·lectual de Carbonell. No és difícil intuir-ne les raons: només la consciència de compartir una llengua i una literatura comunes podria contribuir eficaçment a recuperar i recrear un projecte de sobirania plena per als Països Catalans. Ell creia que, per a fer més viable aquest projecte, calia que els catalans del Principat prestessin una atenció especial a les altres terres de llengua catalana. No devien ser aliens a aquesta visió dos fets importants en la seua biografia: els ensenyaments clandestins que rebé, des de ben jove, de Jordi Rubió i Balaguer i de Ramon Aramon i Serra sobre la literatura medieval catalana, que li feren veure el protagonisme quasi absolut dels escriptors valencians en l'anomenat *segle d'or* de les lletres catalanes, i una llarga residència a Sardenya, l'antic regne en certa manera associat a Catalunya fins al segle XVIII, amb una població, l'Alguer, que ha conservat la llengua catalana. Amb el temps, Carbonell també prestarà una aten-

ció especial als literats i gramàtics menorquins del segle XVIII i començaments del XIX. En aquest interès per Menorca degué pesar molt que l'illa fou durant aquesta època una mena d'oasi cultural en el panorama dels Països Catalans, com a conseqüència de la seua situació política com a colònia anglesa, que respectà a grans trets la cultura pròpia.

La sensibilitat i la preocupació de Carbonell per l'articulació nacional dels Països Catalans es va manifestar d'una manera diàfana en la seua decisiva intervenció en el projecte de la *Gran enciclopèdia catalana*, de la qual va ser el primer director (1965-1971). En aquesta *Enciclopèdia* hi ha una cura especial perquè tota la realitat de les terres que formen l'àrea lingüística catalana siga tractada amb la mateixa atenció i com un tot, i no d'una manera parcel·lada segons les regions. Fruit d'aquesta mateixa sensibilitat van ser també les seues gestions per a difondre entre el públic del Principat la nova edició de *La llengua dels valencians* (1972), de Manuel Sanchis Guarner, un llibre, bàsicament d'història de la llengua, destinat a informar i formar els valencians sobre la seua llengua, però també útil per a donar a conèixer fora de València el fet lingüístic valencià.¹ Donar a conèixer a tots els catalans el passat i el present de cada un dels indrets dels Països Catalans fou una constant del pensament i de l'acció de Jordi Carbonell.

2. LA HISTÒRIA DE LA LITERATURA COM A INVITACIÓ A LA HISTÒRIA DE LA LLENGUA

El Noucentisme havia idealitzat Bernat Metge en detriment d'Antoni Canals, escriptor amb un estil que anunciava els recaragolaments de la «valenciana prosa» de la segona meitat del segle XV, i, sobretot, en menysteniment de Joan Roís de Corella, màxim representant d'aquesta prosa artitzada, que era situada a l'antípoda de la bellesa clàssica de la prosa de Metge. Carbonell reaccionà ben aviat contra aquells prejudicis anticorellians. No sols tenia la ferma voluntat de contribuir a superar-los, sinó també el propòsit de corregir els enfocaments massa regionalistes en l'estudi de la llengua i de la literatura catalanes. Ja el 1950 va enllestir, en col·laboració amb la seua esposa, Hortènsia Curell, *Les relacions interoracionals en la prosa d'Antoni Canals*. Després d'aquell treball, Corella esdevingué el seu principal centre d'atenció. Encara jove, va qüestionar els prejudicis predominants en la historiografia literària catalana, fins i tot contra els punts de vista del seu mestre

1. Carbonell sempre va manifestar una gran amistat i admiració per Sanchis Guarner, que per aquells anys també conjuminava la recerca filològica i la divulgació cultural amb el compromís cívic. De fet, Carbonell va tenir un paper important en la concessió al filòleg valencià del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1974) i va ser ell precisament l'encarregat de pronunciar-ne, amb aquest motiu, la glossa institucional al Palau de la Música de Barcelona.

Rubió i Balaguer, que no sols responsabilitzava Corella de la futura «decadència» literària del català, sinó que a més tendia a dissociar la seua obra profana, des del punt de vista estètic mitjanament acceptable, de la religiosa, considerada barroquitzant. Carbonell va justificar detalladament els seus arguments a «La revolució literària de Joan Roís de Corella», resultat d'una conferència pronunciada a la Universitat de València el 1961. Per a l'estudiós català, tota l'obra de Corella, la profana i la religiosa, no sols és absolutament harmònica, sinó que a més revela un estil molt treballat i personal, que deixa entreveure les petges de Boccaccio. El 1954 ja havia dedicat un primer treball a Corella, «Les paraules en l'estil de Joan Roís de Corella», publicat a l'*Homenatge a Carles Riba*. Des de llavors, Carbonell no deixà d'interessar-se per Corella: el 1956 publicava a *Estudis Romànics* «Sobre la correspondència literària entre Roís de Corella i el príncep de Viana»; el 1973 publicava a Clàssics Albatros, de València, l'«Estudi preliminar» a les *Obres completes*, vol. 1: *Obra profana*, de Corella, i el 1983 publicava a la revista *L'Ullal*, de Gandia, «Joan Roís de Corella entre el viure i l'escriure». Entre els inèdits conservats, que he donat a conèixer en el llibre *L'obra de Joan Roís de Corella. The work of Joan Roís de Corella* (2014), figuren «Els cultismes en Joan Roís de Corella» (ca. 1955), «Els elements plàstics i decoratius en l'obra de Joan Roís de Corella» (1957), destinat a la *Miscel·lània Puig i Cadafalch*, i el ja esmentat «La revolució literària de Joan Roís de Corella» (1961). Ben mirat, són els únics estudis de Carbonell dedicats a l'anàlisi d'obres literàries medievals.² El nostre filòleg discrepà del seu mestre Jordi Rubió no sols en la valoració estètica de Corella, sinó també en la interpretació del sintagma «valenciana prosa», que l'escriptor valencià solia usar sobretot en els títols i colofons de les seues obres, com si fos un reclam publicitari. Doncs bé, mentre Rubió el veié com una alternativa cultista a la denominació de «llengua valenciana», tal com creia també Sanchis Guarner, el jove Carbonell ja el considerà, amb Martí de Riquer i Joan Fuster, com la denominació d'un estil en el qual excel·liren els valencians. No el podia considerar com una opció particularista (Ferrando, 1994).

Carbonell sempre va creure injustes i tendencioses les visions tradicionals sobre la prosa de Corella, sempre «infravalorat», i es va proposar com a meta fer veure l'excel·lència literària del gran escriptor valencià.³ En aquesta comesa no no-

2. Per a la bibliografia completa de Jordi Carbonell, cfr. Anna Carbonell (2014).

3. Conscient que no s'havien tingut prou en compte les aportacions de Carbonell sobre Corella, li vaig proposar l'edició de tots els seus estudis corellians. Complagut, em demanà que me n'encarregués. La comesa ha estat possible gràcies a la implicació de Vicent Martines, director de l'IVITRA. El resultat ha estat precisament *L'obra de Joan Roís de Corella. The work of Joan Roís de Corella*, coeditat per la Universitat de Califòrnia, l'IVITRA i l'Institut d'Estudis Catalans com a homenatge a Carbonell en el seu norantè aniversari. Sabia que li feia molta il·lusió, tant per la seua estima literària envers Corella com per la seua estima al País Valencià. Aquest sentiment arribà a expressar-se fins al punt d'optar,

més va rebre el suport d'Aramon, sinó també el de Manuel Sanchis Guarner i el de Joan Fuster. Amb Sanchis consultava qüestions de sintaxi i de lèxic històric; amb Fuster, que li va encarregar l'edició de l'*Obra profana* de Corella (1973), la valoració dels mèrits literaris de Corella. A *Entre l'amor i la lluita. Memòries* (2010), Carbonell encara es lamentava que no s'hagués publicat l'obra completa del nostre autor, que era de fet l'encàrrec original de Fuster.⁴

Allò literàriament rellevant per a Carbonell era que Corella, March, Martorell, Roig, Villena i els altres grans lletraferits valencians del segle xv eren, per damunt de tot, escriptors d'una literatura nacional. En canvi, la literatura produïda del segle xvi a la Renaixença fou en general una «suma de literatures regionals». Carbonell ho comenta especialment al seu article «La literatura catalana durant el període de transició del segle xviii al segle xix» (1976), on afirma que la producció literària d'aquest període, amb «dèficits i mancances» més que notables, «és principalment de signe local i, si no fos pel caràcter unitari dels gèneres populars, gairebé podríem parlar, bé que amb una esquematització excessiva, d'una suma de literatures regionals, més que no pas d'una literatura nacional plenament coherent». Carbonell observa que aquests dèficits i mancances són fruit de «la manca total de poder polític autòcton dels Països Catalans», i, si bé observa «actituds de resistència contra aquesta política a tot arreu», no les veu sinó com a «signes de descontentament amb la política centralista i, al mateix temps, signes d'absoluta impotència», és a dir, veu les manifestacions literàries de l'època com una producció subalterna. És per això que considera que, a l'hora d'avaluar amb equanimitat la literatura de l'«anomenada Decadència»,⁵ és imprescindible prioritzar els criteris sociològics —lingüístics i culturals— per damunt dels estrictament literaris o estètics. Dins d'aquest panorama literàriament empobrit, veu excepcional la situació de Menorca, administrada pels anglesos, més tolerants amb els usos lingüístics i literaris de la població insular. Per a Carbonell, que pre-

---

quan es trobava entre valencians, per l'ús de la seua variant en els parlaments públics i en algun cas, també en els estudis publicats al País Valencià, com ara en l'article «Joan Roís de Corella entre el viure i l'escriure» (Carbonell, 1983, p. 18-28), fruit d'una conferència pronunciada a Gandia. Per a Carbonell, el País Valencià era no sols «un eix fonamental» de la catalanitat, sinó també un component imprescindible. Bé que ho va expressar a les seues *Memòries* (2010), quan confessà: «m'he sentit, entre el Sénia i el Segura, amb plenitud al centre de la meua pàtria». I ho reiterà el 2014 en el pròleg de l'esmentat llibre sobre Corella. Per a més detalls, cfr. Jordi Carbonell (2014).

4. Si Carbonell hagués viscut ara, hauria sabut que s'està a punt de complir el seu somni de veure editada l'obra completa de Corella. En efecte, havent-se publicat l'edició crítica del *Psalteri*, a cura de Josep Lluís Martos (Roís de Corella, 2013), ara només falta portar a l'estampa l'edició crítica de *Lo Cartoixà*, ja enllestida per Vicent Garcia Peris, Jordi Oviedo, Joan Maria Furió i Josep Antoni Aguilar, sota la coordinació de Joan Maria Furió (en premsa).

5. Malgrat la llavors recent publicació de Joan Fuster, *La decadència al País València* (1976), observem com Carbonell ja es distanciava de l'etiqueta historiogràfica de «decadència», que començarà a impugnar posteriorment Albert Rossich, amb una adjectivació preventiva.

sentà els menorquins Joan Ramis i Antoni Febrer i Cardona com el gran escriptor i el gran gramàtic català del segle XVIII respectivament, «l'amplitud de la base social de la literatura catalana a Menorca» permet caracteritzar literàriament el segle XVIII com el «període menorquí de la literatura catalana», malgrat l'escassa «força demogràfica i econòmica [...] perquè pogués convertir-se en un pol d'atracció».

3. EL PROJECTE D'UNA HISTÒRIA SOCIAL I POLÍTICA DE LA LLENGUA

L'estudi de la literatura catalana va dur Carbonell a interessar-se cada vegada més per la història de la llengua. Una manifestació ben eloqüent d'aquesta sensibilitat es pot constatar en la síntesi introductòria del seu projecte d'edició de les *Obres* de Corella que l'editor valencià Eliseu Climent li havia encarregat. Aquesta síntesi, que havia de tenir en compte no sols els estudis que havia fet sobre Corella sinó també d'altres treballs, només esbossats, sobre alguns escriptors i lexicògrafs valencians dels segles XV i XVI, resumeix molt bé la seua concepció unitària del fet cultural català i el seu interès a destacar l'aportació valenciana en la construcció de la cultura catalana: «Anàlisi d'un denominador comú als diversos aspectes estudiats: la intercomunicació cultural (i no cultural) entre els Països Catalans al llarg de la història i la projecció valenciana dins la nostra collectivitat nacional durant els segles XV i XVI». Per a Carbonell, la història de la llengua catalana no sols hauria d'abraçar adequadament tot l'àmbit lingüístic català, sinó també donar compte i explicar convincentment els avatars històrics i les causes polítiques i socials que han dut a la complexa situació contemporània del català. En altres paraules, calia una història social de tota la comunitat lingüística catalana que fos instrument d'informació i, alhora, de conscienciació nacional. Talment com Joan Fuster concebé *Nosaltres els valencians*.

La seua estada a Anglaterra va ser decisiva per a l'assimilació dels estudis sociolingüístics de J. Fishman, L. J. Calvet, E. Haugen i J. Holmes, que posaven l'èmfasi en la dimensió social i política de la llengua, especialment en situacions de minorització, com és el cas del català. No cal dir que el seu interès per la història social de la llengua s'intensificà en els anys d'efervescència política del tardofranquisme i de la transició política a l'Estat espanyol (1975-1982).⁶ El 1974, publicava

6. Són anys en què tingueren ampli ressò els treballs sociolingüístics de Lluís V. Aracil i de Rafael L. Ninyoles, entre els quals hem de destacar *Un dilema valencià* (1966), la «Introducció» a dos sainets d'Escalante (1968), *Papers de sociolingüística* (1982) i *Dir la realitat* (1983), del primer; i *Conflicte lingüístic valencià* (1969), *Idioma i prejudici* (1971), *Estructura política y política lingüística* (1975), *Cuatro idiomas para un estado* (1977) i *Madre España. Aproximación al nacionalismo español* (1979), del segon.

«The influence of exogenous historical factors on the present social status of Catalan». El 1977, la revista *Serra d'Or*, en publicar-li l'article «Escriure en castellà a Catalunya», el va presentar com un professor que «prepara una història de la nostra llengua». De fet, aquell mateix any la nova revista *Treballs de Sociolingüística Catalana*, que començà a editar-se a València, donava a conèixer la traducció de l'esmentat article de 1974 sota el títol de «La influència de factors històrics exògens en la situació actual del català dins la societat», i dos anys després, el 1979, en publicava un segon article, titulat «Elements d'història social i política de la llengua catalana». En tots dos articles, el nostre autor reivindicava la necessitat de dotar-nos d'una història sociolingüística del català que prioritzés no tant els fets estrictament històrics com els mecanismes del canvi sociolingüístic. Pocs anys després hi tornava, ara remarcant-hi els factors culturals, a «La història lingüística catalana com a expressió d'una unitat cultural» (1984), en el context d'un debat a la Universitat de València del 24 al 26 d'octubre de 1984, en el marc dels Premis Octubre, que va ser editat per Eliseu Climent en el llibre col·lectiu *Els Països Catalans: un debat obert*.

Tot feia pensar que el projecte d'oferir-nos una història social de la llengua catalana no tardaria gaire a fer-se realitat. Tanmateix, durant els primers anys de la segona Restauració monàrquica els compromisos en favor de l'autogovern i de les reivindicacions nacionals li exigiren dedicar molt del seu temps a l'acció política i cívica. Així, el veiem participar, amb un abrandat parlament en *valencià*, a la plaça de bous de València, el 9 d'octubre de 1981, en l'homenatge a Joan Fuster; o en la Trobada sobre la qüestió nacional que, convocada per la Generalitat de Catalunya, se celebrà a Sitges del 20 al 22 de desembre de 1981, o en l'esmentat debat sobre la viabilitat del projecte polític dels Països Catalans, de 1984, que la posada en marxa dels estatuts d'autonomia de Catalunya, València i les Illes Balears començava a aigualir (Ferrando, 2014, p. 33). Comptat i debatut, noves implicacions cíviques i polítiques van impedir que es materialitzés el seu projecte intel·lectual més acaronat: la *Història social i política de la llengua catalana*.

Convençut que Carbonell ja no publicaria la somiada *Història social i política de la llengua catalana*, li vaig suggerir que articulés un succedani, format per tots els seus articles sobre la història de la llengua i de la cultura catalanes, amb les reelaboracions i connexions pertinents. Intentava donar a conèixer els seus plantejaments i pensava que era la manera més realista de contribuir a fer possible almenys part del seu somni. Altrament, sabia del seu interès perquè el llibre es publicqués a València. Per a mi era també una manera d'agrair-li totes les seues atencions cap a la terra que tant s'estimava. I, amb la seua publicació, hauria enriquit un panorama historiogràfic que ha produït, entre altres obres, *L'Aproximació a la història de la llengua catalana* (1981), de Manuel Sanchis Guarner; els dos primers volums de la *Història de la llengua catalana* (1982-1996), de Josep Maria

Nadal i Modest Prats, i la *Història de la llengua catalana* (2005 i 2011), d'Antoni Ferrando i Miquel Nicolás. Ens hem de conformar, però, amb els *Elements d'història de la llengua catalana* (2017), on no he pogut sinó reunir tots els seus articles importants relacionats amb la història de la llengua. Carbonell no va arribar a veure'l imprès, però sí estructurat de la manera que li havia proposat i tal com ha estat publicat.

Com he explicat (Ferrando, 2017, p. 9-12) en la introducció a l'esmentat llibre de Carbonell, que tant m'hauria agradat que ell hagués pogut redactar, vaig distribuir els materials que em va lliurar en cinc blocs. En el primer es reproduïen els articles on va esbossar el seu projecte d'una *Història social i política de la llengua catalana*. En el segon bloc s'agrupen els dedicats a la presència catalana a Sardenya, que tan bé coneixia. En el tercer s'inclouen diversos estudis sobre el català de l'edat moderna, majoritàriament centrats a Menorca, on ocupen un lloc prominent els que aborden la gramatització de la llengua. El quart bloc se centra en el català hodiern, amb uns posicionaments lúcids sobre la situació sociolingüística de plena actualitat. En el cinquè, Carbonell glossa el llegat dels seus mestres i col·legues, Aramon, Moll, Sanchis Guarner i Cahner: tots quatre van treballar força en la història de la llengua catalana i tots quatre es van distingir pel seu fort compromís en la defensa d'una visió global de la comunitat lingüística catalana (Ferrando, 2017, p. 9-12). Hauria estat sens dubte el millor regal que jo li hauria pogut oferir.

4. ELS MOMENTS CLAU EN LA HISTÒRIA DE LA LLENGUA CATALANA

Els articles de 1977, 1979 i 1984 ens ofereixen els conceptes teòrics i les informacions bàsiques sobre els quals pretenia Carbonell bastir el seu projecte d'història de la llengua catalana. Per a Carbonell (1984), «no és que hi hagi nacions diferents perquè hom hi parla llengües diferents, sinó que, a l'inrevés, una llengua nova com a vehicle d'una cultura pròpia ha aparegut quan en el territori corresponent ha sorgit una societat, una nació diferent. Aquest és el cas dels Països Catalans». La llengua seria, doncs, una creació social. El nostre filòleg parteix del fet que la llengua catalana és un desenvolupament natural del llatí que es produï en un espai geogràfic natural, bé constitutiu, bé consecutiu, que correspon als Països Catalans actuals, on va adquirir carta de naturalesa i on la llengua ha evolucionat condicionada sobretot per «factors exògens». Aquests factors exògens han estat positius per a l'expansió, vitalitat i prestigi de la llengua durant l'edat mitjana, però s'hi han tornat negatius d'ençà de la pèrdua de la sobirania nacional com a conseqüència de la Guerra de Successió (1707-1715). En el moment actual cal, segons Carbonell, que els neutralitzem amb una decidida resistència a l'alienació

lingüística des de tots els indrets de la «nació» i amb una decidida aposta unitària per la seua «reconstrucció ideològica», atès que la defensa unitària de la «nació» és «l'únic camí *real i profund* de supervivència». I com que la «reconstrucció ideològica comença per la definició de l'espai, car una llengua tendeix a ocupar un espai natural», això el duu a examinar les vicissituds històriques que han permès la formació de l'espai territorial del català.

Si examinem el «nostre país» tal com és físicament, la primera constatació és que té i ha tingut des de fa vuit segles una disposició allargassada, al bell mig de dues potències grans, Castella i França, que l'han fet vulnerable i que, en conseqüència, han posat i posen en perill el desenvolupament normal de la nostra llengua. Ben mirat, si aquesta s'ha preservat fins avui, és gràcies a la constitució de la Confederació catalanoaragonesa, iniciada amb el matrimoni de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, amb Peronella, reina d'Aragó (1137), i coronada el 1296, quan Jaume II va completar l'ocupació de «l'espai natural» de la «nació» amb la incorporació de la futura governació d'Oriola. Sense aquests desenvolupaments històrics «no hi hauria hagut ni Països Catalans ni, és clar, l'actual domini lingüístic». En altres paraules, la Confederació catalanoaragonesa va permetre no sols la persistència de l'aragonès com a llengua privativa del regne d'Aragó a l'edat mitjana, que s'interposava així entre el català i el castellà, sinó també la conversió del català en llengua pròpia de Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears, preservada així d'una previsible absorció política i lingüística per Castella i per França.

La situació política i cultural dels Països Catalans canvia amb la constitució de la monarquia hispànica (1516). S'enceta així un primer període d'«interferència exògena» (1516-1713), que condicionà l'evolució normal de la comunitat lingüística catalana. Tanmateix, aquesta interferència castellana no reeixí a alterar substancialment la situació sociolingüística de la llengua catalana, si bé «com que l'anàlisi de la història de la llengua ha estat feta sovint tan sols damunt els fenòmens literaris, hom ha donat un valor desmesurat a la relativa flexió que sofreix la literatura catalana durant els segles XVI i XVII: l'anomenada Decadència en aquests segles és, si de cas, un fenomen literari que correspon a la relativa davallada política, econòmica i demogràfica dels Països Catalans, però no un fenomen sociolingüístic qualitatiu».

El «desastre nacional» es produí amb el «repartiment territorial dels Països Catalans» i amb la «repressió violentíssima arreu» —«especialment dura al País Valencià»— com a conseqüència de la derrota austriacista en la Guerra de Successió (1707-1715). La repressió subsegüent perseguí no sols suprimir, sinó també dividir, la comunitat lingüística. La segregació de la Catalunya del Nord (1659) tindrà el seu correlat lingüístic en les mesures repressives de França contra el català, especialment el decret del rei Lluís XIV, de 1700, que prohibí l'ús de la llengua

catalana en els documents públics —«un usage [que] répugne et est en quelque façon contraire à Notre Autorité, à l'honneur de la Nation Française et même à l'inclination des habitants desdits Païs»— i que obligà a emprar-hi la llengua francesa.

Amb el «desastre nacional» de 1707-1715, s'enceta el segon període d'«interferència exògena» castellana, amb conseqüències negatives tant per a la llengua com per a la literatura, ja que aquesta tampoc no ha pogut desplegar-se plenament. A partir del Tractat d'Utrecht (1713), coincidint amb el repartiment de la sobirania dels Països Catalans entre Castella, França i Anglaterra, es produeix una dura repressió exògena *in crescendo*. Una repressió que, si no ha estat tan efectiva com en el cas del gallec i de l'occità, és perquè començà molt més tard. Però, com a contrapartida, també s'inicià una reacció «endògena» contra la repressió, que s'ha manifestat sobretot amb la resistència contra les mesures que tractaven d'erradicar la llengua pròpia i amb declaracions explícites de defensa del seu ús i de la seua dignitat. En aquesta reacció endògena no sols ha participat la burgesia, sinó també les classes populars. Ara bé, Carbonell no deixà de reconèixer que la repressió exògena ha trobat «la col·laboració de la classe dominant» —en un primer període (segles XVI-XVIII), la noblesa, i en altres moments (especialment la postguerra del 1939), la burgesia—, si bé «les reaccions de signe contrari dins la mateixa classe demostren que el col·laboracionisme és un fenomen parcial i sovint acceptat a desgrat pels mateixos que el practiquen».

Passant a la situació actual, Carbonell (1977) ha fet veure que al segle xx els atacs a la llengua s'han manifestat en dos sentits: *a*) en el camp científic, primer negant la independència del català com a llengua i, més recentment, qüestionant-ne la condició de llengua de cultura; i *b*) en el camp de l'acció política, adoptant mesures contra la unitat i cohesió de la llengua catalana, sobretot al País Valencià. I ha denunciat la fallàcia negacionista de la repressió lingüística que sostenen la majoria dels «ideòlegs castellans» que s'ocupen de la «qüestió catalana», com Menéndez Pidal. No oblidem que, quan Carbonell escriu aquest article, som en plena transició política, en què l'Estat espanyol propicià l'anomenada *batalla de València*.

Carbonell (1984) no es conformà amb les constatacions i amb la denúncia de la persecució política de la llengua, en la línia de Francesc Ferrer i Gironès (1985), sinó que reclamà una acció conjunta de resistència i d'afirmació nacional: «Ara, perquè la llengua sigui la veu de la pàtria [...] cal que hi hagi una pàtria, amb majúscula o amb minúscula, tant se val, però *una per a tothom*. Altrament, es donaria la pintoresca situació d'haver-hi la veu d'una cosa que no existeix i d'innombrables lluitadors per a defensar-ne la continuïtat, desarelats de la geografia —física i, sobretot, humana— que els és comuna. Això no és possible». La gran sort que, segons Carbonell, té la comunitat lingüística catalana és que «en la formació d'una

llengua catalana de cultura moderna hi han participat tots els dialectes» i fins i tot que s'hi ha donat «un prestigi absolut a la llengua camperola».⁷

Encara que Carbonell, en l'anàlisi d'aquest procés, es basà sobretot en la situació històrica de Catalunya, no va oblidar les manifestacions concretes dels altres territoris. Entre aquests, el País Valencià va rebre sempre una atenció especial fins al punt de proclamar la seua «convicció profunda que la supervivència de la llengua de tots passa avui pel País Valencià, car sense País Valencià no hi ha Països Catalans, ni llengua catalana —valenciana, menorquina, mallorquina, eivissenca, rossellonesa que en diguem. Tornem a identificar la llengua amb la Pàtria —amb majúscula o amb minúscula, tant se val, però *pà-tri-a*. Els qui voldrien que desparegués a tot arreu bé ho saben prou. Nosaltres també. Com també sabem que tant la història com la realitat actual ens marquen ensems la flexibilitat i el respecte. Però això és compatible amb la claredat» (Carbonell, 1984, p. 244). L'enunciat plurionomàstic de la llengua és ben indicatiu de l'atenció i l'estima especials que prestà als respectius territoris esmentats.

Així doncs, podem concloure que Carbonell, si bé s'ocupà només d'alguns aspectes de la història de la llengua catalana, sempre fou coherent a l'hora d'abastar tot l'àmbit lingüístic i d'interrelacionar els fets lingüístics i literaris amb els fets polítics, econòmics i socials. I sempre, des de ben jove fins a la senectut, va saber conjuminar la recerca amb el compromís polític i cultural amb la seua, la nostra llengua, i amb el seu, el nostre país. Glossar-ho ara i ací vol ser sobretot un gest de gratitud i de reconeixement.

ANTONI FERRANDO
Secció Filològica

BIBLIOGRAFIA

BADIA MARGARIT, Antoni Maria (1999). *Les 'Regles de esquivar vocables' i «la qüestió de la llengua»*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

7. Aquesta darrera remarca no casa molt bé amb els pressupòsits de la codificació fabrista, que tendeix a potenciar les solucions urbanes. Tanmateix, Carbonell (1979) va trobar en la doctrina de Bernat Fenollar i Jeroni Pau a les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols* (ca. 1492), tal com l'havia interpretada Antoni Maria Badia i Margarit a començament dels anys cinquanta, una justificació d'un suposat purisme pretèrit de la llengua catalana, ja que observava que la normativa actual havia reconegut «un nombre elevat de formes populars» que els autors de les *Regles* havien rebutjat. L'observació de Carbonell confirma que les *Regles* potenciaren en casos altres que els cultismes les preferències del català de València, llavors el més prestigiós, en detriment de moltes de les preferències del parlar de Barcelona, que Fabra ha reconegut al *Diccionari de la llengua catalana*. D'ací la visió de Carbonell. Per a una discussió sobre el tema, cfr. Ferrando (2011).

- CARBONELL, Anna (2014). «Bibliografia de Jordi Carbonell». A: CARBONELL, Jordi. *L'obra de Joan Roís de Corella = The work of Joan Roís de Corella*. Edició a cura d'Antoni Ferrando. Santa Barbara: University of California: IVITRA: Institut d'Estudis Catalans. (Publications of eHumanista), p. 41-47.
- CARBONELL, Jordi (1977). «La influència de factors històrics exògens en la situació actual del català dins la societat». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 1, p. 63-65.
- (1977). «Escriure en castellà a Catalunya». *Serra d'Or*, núm. 218 (novembre), p. 29-33.
- (1979). «La literatura catalana durant el període de transició del segle XVIII al segle XIX». A: COLÓN, Germà (ed.). *Actes del Quart Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Basilea, 22-27 de març de 1976)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 269-313.
- (1979). «Elements d'història social i política de la llengua catalana». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 2, p. 87-102.
- (1983). «Joan Roís de Corella entre el viure i l'escriure». *L'Ullal*, núm. 4, p. 19-28.
- (1984). «La història lingüística catalana com a expressió d'una unitat cultural». A: FUSTER, Joan [et al.]. *Els Països Catalans: un debat obert*. València: Eliseu Climent, p. 231-246.
- (2010). *Entre l'amor i la lluita: Memòries*. Barcelona: Proa.
- (2014). *L'obra de Joan Roís de Corella = The work of Joan Roís de Corella*. Santa Barbara: University of California: IVITRA: Institut d'Estudis Catalans. (Publications of eHumanista)
- (2017). *Elements d'història de la llengua catalana*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- FERRANDO, Antoni (1994). «Sobre una etiqueta historiogràfica de la literatura catalana: la "valenciana prosa"». *Caplletra*, núm. 15 (tardor 1993), p. 11-30.
- (2011). «L'orientació diatòpica de les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o page-sívols*». *eHumanista*, vol. 18, p. 316-334.
- (2017). «Jordi Carbonell: el País Valencià i la història de la llengua catalana». A: CARBONELL, Jordi. *Elements d'història de la llengua catalana*. València: Publicacions de la Universitat de València, p. 29-40.
- FERRER I GIRONÈS, Francesc (1985). *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- FUSTER, Joan (1962). *Nosaltres els valencians*. Barcelona: Edicions 62.
- ROÍS DE CORELLA, Joan (2013). *Psalteri*. Edició crítica a cura de Josep Lluís Martos. València: Institució Alfons el Magnànim.
- (en premsa). *Lo Cartoixà*. Edició crítica coordinada per Joan Maria Furió. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (2000). *La llengua dels valencians*. València: Tres i Quatre.